

О. О. Алексеев

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті відображено розуміння сутності фізичної культури в контексті її вивчення в трьох напрямках: як частину історичної науки, як складник культурології та історії культури на різних етапах розвитку суспільств, як процес фізичного виховання підростаючого покоління. Охарактеризовано чотири групи джерел вивчення історії фізичної культури.

Ключові слова: фізична культура, історія, історичні етапи, становлення фізичної культури.

Постановка проблеми. Підготовка підростаючого покоління до здорової життєдіяльності передбачає врахування історичних надбань людства у фізичному вихованні школярів. Цю важливу роль у сучасній школі виконують учителі фізичної культури, які покликані враховувати досвід людства щодо виникнення й розвитку засобів, форм, методів, ідей та теорій фізичного виховання та спорту [3, с.20]. З цією метою майбутні вчителі цього профілю ще під час здобуття вищої педагогічної освіти ознайомлюються зі світовою історичною спадщиною та традиціями в галузі фізичної культури, щоб орієнтуватися в сучасних тенденціях її розвитку, оцінювати спортивні явища та події, застосовувати набуті знання у професійній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень свідчить, що питання історії фізичної культури було предметом наукових розвідок сучасних дослідників. Науковці готують навчальні посібники для студентів з історії фізичної культури [4; 5]; видають методичні посібники для вивчення дисципліни «Історія фізичної культури» за блочно-модульною системою для студентів денної та заочної форми навчання факультету фізичного виховання та спорту [3]; узагальнюють історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури [1]; відображають основні етапи становлення теорії та методики фізичного виховання [2] та ін.

Мета статті полягає в узагальненні основних історичних етапів, які вплинули на становлення фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. У розумінні фізичної культури цей феномен відображається як частина загальної культури людства, історія та досвід, які накопичило суспільство в галузі виховання свого тіла, це вироблені людством у процесі свого розвитку духовні та матеріальні цінності у сфері оздоровлення засобами фізичних вправ та розвитку фізичних якостей. Тому фізичну культуру розглядають як частину загальної культури суспільства, одну із сфер соціальної діяльності, спрямованої на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних здібностей людини [6].

У хоча термін «фізична культура» з'явився і використовується відносно нещодавно (наприкінці XVIII – на початку XIX ст.),

проте створення фізичної культури як специфічної сфери суспільної діяльності, дотичної спочатку до добування матеріальних благ, необхідних для існування, відбулося ще в період давньої історії (80000-8000 р. до н.е.), коли з'явилася металева зброя з кістяним наконечником і зубцюваті остроги, оскільки головним джерелом існування стало полювання на великих тварин [3, с.24].

Зазвичай історію фізичної культури науковці розглядають у контексті вивчення трьох напрямів:

- як частину історичної науки, яка підпорядковується загальним історичним принципам;
- як складник культурології та історії культури на різних етапах розвитку суспільства;
- як педагогічний аспект фізичного виховання підростаючого покоління.

За загальноприйнятими канонами історичної науки в історії фізичної культури виокремлюють чотири періоди, які відзначаються нерівномірністю в часі (чим ближчий період до сьогодення, тим він коротший):

1. Фізична культура стародавнього світу (часу) – від появи людини до V ст. н.е.
2. Фізична культура епохи середніх віків – з V ст. до XVII-XVIII ст.
3. Фізична культура нового часу – XVIII-XIX ст.
4. Фізична культура новітнього часу – з початку XX ст. донині [6].

Нерівномірність у часі тривалості історичних періодів залежить від науково-технічного прогресу розвитку людства на цьому етапі та збережених історичних джерел. Джерела вивчення історії фізичної культури поділяються на чотири групи:

1. Письмові джерела – наскельні написи, папіруси, твори античних авторів Геродота, Гіпократата, Апполінарія Сидонія та ін., рукописи, літописи, праці сучасних науковців і дослідників стосовно історії фізичної культури. Так, за Геродотом, племена скіфів, сарматів, які проживали в Північному Причорномор'ї протягом VII ст. до н.е. – III ст. н.е., жили кочовим життям, постійно вели завойовницькі війни, і тому військово-фізична підготовка була невід'ємною частиною їхнього повсякденного побуту). Майстерне володіння скіфами луком було оцінено багатьма народами, зокрема, стародавні греки запрошували скіфів для навчання стрільбі з луку (що можна вважати початком організації фізичного виховання). Зазначимо, що фізична підготовка розповсюджувалася на представників обох статей з раннього дитинства. Адже у скіфів більше як у 20% жіночих поховань знайшли зброю. Це свідчить, що в цих племенах військово-фізичною підготовкою займалося й жіноче населення. У дитячих захороненнях сарматів археологи знаходять наконечники стріл, що дає змогу говорити про широке використання дитьми луків та стріл. Таким чином, фізичне виховання у скіфо-сарматських племенах мало військово-прикладний характер. Зважаючи на успішне ведення скіфо-сарматськими племенами бойових дій, їх виховна система

була досить ефективною і спрямовувалася на розвиток сильного, спритного, витривалого і вправного вершника-воїна.

Гідним продовженням накопичення досвіду фізичного виховання є створення в інший історичний період запорозжцями досить ефективних спеціальних фізичних та психофізичних вправ, спрямованих на самопізнання, саморозвиток, тілесне, психофізичне та моральне вдосконалення воїна. На велику популярність козацької науки вказує і такий іспит: майбутній козак повинен був вплав подолати певну відстань проти течії в смузі Дніпровських порогів. Система фізичного виховання і загартовування, яка використовувалася в січових школах, за твердженням сучасників, була однією з найкращих у світі.

2. Етнографічні джерела – все, що пов'язано з життєдіяльністю кожного народу (елементи народної творчості, легенди, танцювальна культура, культура харчування, культура одягу, архітектура та ін.). Наприклад, у IX-VII ст. до н.е. на території Північного Причорномор'я, яке населяли племена кимерійців, сформувалися елементи складних обрядів-ритуалів, де домінували військові вправи та змагання у спритності, витривалості, вмінні володіти зброєю. У скіфів існувала певна система релігійних свят, на яких влаштовували ритуальні танці і змагання. Підтвердженням цього є зображення на золотих бляшках танцюючих жінок і чоловіків з луками, сцен єдиноборств, що поєднує етнографічні джерела з археологічними.

В українських козаків на свята під час народних ігор молодь змагалася на спритність, силу, винахідливість точність. Традиційними були змагання на конях. Козацька молодь постійно розвивала свої природні задатки, вдосконалювала тіло й душу в іграх, танцях, хороводах, різних видах змагань і боротьби. Так, кожному весну вище Дніпровських порогів козаки влаштовували змагання з веслування поперек бурхливої річки. Часто проводилися змагання з пірнання у воду. Для цього старшина спускав прокуруню люльку в річку і молоді козаки наввипередки пірнали, щоб дістати її з дна. У системі Запорозького війська значну роль відігравали елементи народної фізичної культури, звичаї та традиції українського народу, народні ігри, танці, різноманітність і багатство яких давали можливість вирішувати переважну більшість завдань фізичного виховання і вдосконалювали вишкіл козаків.

Значне місце відводилося національним танцям, релігійним ритуалам, звичаям, які сприяли не тільки моральному вдосконаленню війська, а й впливали на розвиток тих якостей, якими так вигідно вирізнялося Запорозьке військо. Таким чином, у Запорозькій Січі функціонувала ефективна система фізичного виховання, основу якої складали віковічні звичаї українського народу.

3. Археологічні джерела, які найбільше сприяють дослідженню історії фізичної культури найдавніших часів – предмети добути за допомогою археологічних розкопок (спортивні споруди, атлетичні знаряддя, твори мистецтва із зображенням сюжетів спортивного життя тощо). Так, археологічні розвідки засвідчили про зародження військово-фізичного виховання в Україні, яке бере початок з епохи бронзи (друга половина III – поч. I ти-

сячоліття до н.е., коли на зміну землеробству приходить скотарство. Вершники – скотарі, озброєні бронзовою зброєю (меч, ніж, спис), починали свої перші завойовницькі походи. Таким чином зміна умов життя спричинила зміни і фізичного виховання, головна мета якого полягала в підготовці дітей і молоді до військової справи. На зміну формуванню фізичної витривалості, необхідної для землеробства, загартування молоді доповнюється вправами зі зброєю, боротьбою, підготовкою вершників, що є обов'язковим для військової справи. Очевидно, що ці вміння і навички здобувалися в процесі довготривалих тренувань, добре організованого фізичного виховання. Порівняльний аналіз археологічних артефактів свідчить, що скіфський комплекс захисного озброєння (шоломи, панцирі, бойові пояси, щити, обладунк, засоби захисту бойового коня) та наступальної зброї (лук і стріли, списи, мечі, кинджали, бойові сокири) був найдосконалішим для того часу.

4. Дотичні або суміжні джерела – інформація, яка надається засобами сучасної техніки (фотографії, кінозйомки, відеозйомки, магнітофонні записи, комп'ютерні технології та ін.) [6].

Висновки. Отже, розробка сучасної системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури передбачає поглиблене вивчення історичного досвіду фізичного виховання молоді на різних етапах розвитку людства. Це дасть змогу інтерпретувати історичні факти стосовно різних способів загартування й оздоровлення та інтегрувати досвід фізичної підготовки молоді в сучасне техногенне середовище.

Список використаних джерел:

1. Винничук О. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури : навч. посіб. / О. Винничук. – Тернопіль : АСТОН, 2001. – 404 с.
2. Вступ в теорію і методіку фізичного виховання : метод. вказ. з дисципліни «Теорія та методика фізичного виховання» для студентів бакалаврів / упоряд.: В.В. Поручіков. – Харків : ХНМУ, 2016. – 28 с.
3. Степанюк С.І. Методичний посібник для вивчення дисципліни «Історія фізичної культури» за блочно-модульною системою: для студентів денної та заочної форми навч. ф-ту фізичного виховання та спорту / С.І. Степанюк, О.О. Гречанюк, І.В. Маляренко. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – 236 с.
4. Пангелова Н.Є. Історія фізичної культури : навч. посіб. / Н.Є. Пангелова. – Київ, 2007. – 288 с.
5. Філь С.М. Історія фізичної культури : навч. посіб. / О.М. Худолій, Г.В. Малка ; за ред. проф. С.М. Філя. – Харків : ОВС, 2003. – 160 с.
6. Режим доступу: https://studopedia.su/4_50558_periodizatsiya-ta-dzhe-rela-vivchennya-istorii-fizichnoi-kulturi.html.

The article reflects an understanding of the essence of physical culture in the context of its study in three directions: as part of historical science, as a component of cultural studies and cultural history at various stages of development of societies, as a process of physical education of the younger generation. Four groups of sources of study of the history of physical culture have been described.

Key words: physical culture, history, historical stages, formation of physical culture.

Отримано: 24.09.2018